

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola
Történelem Segédtudományai Doktori Program

Csízi István

**A királyi Magyarország főnemesi családjainak címerváltozatai a 16-17.
században**

Doktori disszertáció tézisei

2012

A dolgozat célkitűzései, tárgyának körülhatárolása, eddigi eredmények

A címerhasználat gyakorlata azt mutatja, hogy már korán kialakultak a családi címerek változatai, melyek bizonyos esetben szabályos rendszerré állta össze. Tekintettel arra, hogy a címerek Nyugat-Európában alakultak ki, és különösen az élő heraldika korszakában számos aspektusukban (elsősorban a lovagi kultúra hatásaiban) különböznek a magyarországi gyakorlattól. A címerek módosulásával kapcsolatban a címertörés és a címerváltozatok fogalmait használja a szakirodalom. A nyugat-európai címertani szakirodalom alapmunkái viszonylag sok információval szolgálnak a címertörések vonatkozásában. Ezek szerint a címertörés már az élő heraldika korai szakaszában, a 12. század végén megjelent. Kialakulásának elsődleges oka az volt, hogy a címer csak akkor töltötte be igazán funkcióját, ha egyértelműen jelölte a viselő személyt, és nem adott lehetőséget a tévedésekre. Szigorúan véve mindezt, a címerviselőknek már a második generációban gondot okozhatott a címer teljes azonossága. Egyes területeken ugyan a sisakdisz töltötte be a megkülönböztető szerepet, de a címerpajzson való jelölés is általánosabban elterjedt. Alkalmazásának társadalmi vetületei is voltak, hiszen csak a „harcolók” éltek vele, a nők és az egyháziak – úgyis, mint „családon kívül állók” – általában nem változtatták meg apjuk címerét.

A magyarországi gyakorlat tekintetében a címerváltozatok vizsgálata és felkutatása folyamán a címer meghatározásának azon – sokszor ki nem mondott, inkább magától értetődőnek gondolt – elemét szokás axiómának tekinteni, mely szerint az a tulajdonos állandó és csak meghatározott esetekben, ám akkor véglegesen és csak uralkodói adománnyal változtatható jelzése. Ez az elméleti megközelítés azonban a gyakorlatban számos esetet nem ír le, egyebek mellett már a korábbi heraldikai szakirodalomban közismert volt egyes családi és más címerek változásáról „elfajulása”. Ennek ellenére a kérdést átfogóan Bertényi Ivánnak a középkori címerváltozatokra vonatkozó tanulmányáig egy címertani munka sem tárgyalta, noha számtalan helyen beleütközött a kutatás a problémába.

Annak ellenére van ez így, hogy a családtörténeti munkájához készült címerképeket megnevező szövegekben már Nagy Iván is úgy fogalmaz, hogy az az adott család címerének „egyik” változata. A leírásoknál ugyan nem bonyolódik a változatok részletezésébe, de a megfogalmazás egyértelműen utal arra, hogy ismert volt előtte a címerek változatainak léte. A 19. század utolsó két évtizedében – jelentős részben a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság működésének, illetve a Turulnak köszönhetően – jelentősen megnövekedett a heraldikai jellegű források kutatottsága, publikáltsága és feldolgozottsága. A Siebmacher magyar vonatkozású füzeteinek megjelenése önmagában is felvetette a címerváltozatok problematikáját, hiszen értelemszerűen közölte – adott esetben – a nemzetségi címet, a rangemelésekkor, vagy más hivatalos formában kiadott változatot is. Ezzel tulajdonképpen a legátfogóbb, címerváltozatokat bemutató munkává vált.

A címerváltozatok irodalma emellett elsősorban az egyes családok címereit bemutató tanulmányokkal gazdagodott. Ezek elsősorban a címer „fejlődését”, a család történetével párhuzamos változását mutatják be.

Kiemelendő a korszak tudományosságának nagy heraldikai vállalkozása Csoma Józsefnek a középkori magyar nemzetségi címerekről írt munkája. Ez az a tanulmány, melyben – mivel az megkerülhetetlen volt – a szerző tulajdonképpen mással sem foglalkozik, csak címerváltozatokkal. Csoma nem tér ki módszertani és fogalomhasználati kérdésekre, célja a nemzetség címerének rekonstruálása, részben abból a megfigyelésből kiindulva, hogy a nemzetségi címerek évszázadokon át tovább éltek az egyes leszármazó családok címereiben, nagyon sokszor kisebb nagyobb változtatásokkal. Ennek ellenére a változtatások, változatok tanulságait nem foglalja össze a szerző egyrészt azért, mert célja az eredeti címer

rekonstruálása volt, másrészt az általa használt módszer – elsősorban annak időbeli kiterjesztése –, sőt adott esetben az alapul szolgáló nemzetségekre vonatkozó genealógiai kutatások kritikára szorultak.

A kora újkor vonatkozásában nagyobb áttekintésre nem volt példa, egyes családokról azonban jelentek meg különböző szerzőknek kimondottan a címerváltozatokat tárgyaló tanulmányai (Rákóczi, Frangepán, Nádasdy, Pethő, Szapolyai). Ezek a művek az egyes családi címerek fejlődését különböző forráscsoportokat felhasználva mutatják be, melyeket általában különösebb módszertani válogatás nélkül választanak ki. Újabban Frederik Federmayer szlovák kutató a királyi oklevelekre és az egyes személyek által használt pecsétekre alapozva mutatta be Révay család címerváltozatait. Ez a fajta szelektálás a téma szempontjából teljesen jogos, ugyanis a címer tényleges ábrázolását különböző okok befolyásolták, mint a művészi, építészeti koncepciók, hiányos ismeretek stb. minek folytán teljesen egyedi és egyszeri változatok jöhettek létre. Emellett előfordulhatott a címer következetes egyéni használata és harmadsorban tényleges témánk a család címerének tartós megváltozása, amely általában uralkodói adományhoz kapcsolódott. Kérdés, hogy különösen ez utóbbiak alkottak-e olyan rendszert, ami hasonló a nyugat-európai címertöréséhez, vagy az egész vizsgált időszakban, minden esetben „csak” címerváltozatokról lehet beszélni.

Mindezek megválaszolását a királyi adománylevelek mellett elsősorban a címeres pecsétanyag áttekintése révén lehet megközelíteni, hiszen ez a legszámasabb forrástípus, melynek érvényességét a használat igazolja.

Mindezt az 1526-1690 közötti időszakban, mely Magyarországon a nemesség tagozódásának, felső rétege alakulásának egy sajátos korszaka. Ezt az időszakot heraldikai szempontból máig Csoma József megállapításai alapján szokás jellemezni. E szerint az élő heraldika korszaka után hazánkban előbb lassú, majd a 17. században jelentős hanyatlás következik be, melyet elsősorban a pecséthasználat sajátosságaival támasztja alá, így azzal, hogy igen gyakori a nemesség körében, hogy valaki nem a saját pecsétnyomójával pecsétel, nagyon sok pecséten csak embléma, vagy intaglió látható, megjelennek, és divatosak lesznek a rangkoronák. Ami szerinte mind arra utal, hogy „a magyar nemesség ezen korban sem viseltetett igaz érdeklődéssel és szeretettel családi címere iránt”.

A korszaknak egy szembetűnő jellegzetessége, hogy a nemesség és címeradományozások számának jelentős megnövekedésével feldúsult a nemesség alsóbb rétege, jobban körülhatárolható formát öltött és elkülönült a felső, az arisztokrácia. Ez utóbbi folyamat a „nyugati típusú” főnemesi címek elterjedésével és megszilárdulásával párhuzamosan zajlott. Ezt, a nemesség felső rétegének kora újkori elkülönülését és egészen a 20. századig meghatározó struktúráinak kialakulását Schiller Bódognak az örökös főrendiségről írott műve mutatta be, mely a későbbi történészi munkáknak e tárgyban egyetlen komolyabb előfutára és mindmáig hivatkozási pontja is egyben. Schiller az örökös főrendiség fogalmát két együtt járó jellemző (anyagi és alaki) mentén határozza meg. Az anyagi tényező a kiváltságos jogi állapot (az országgyűlésen való személyes részvétel joga), az alaki pedig a felismerhető, átöröklődő kellék, illetve feltétel (örökletes címek viselése). A jogtörténész szerző, az első feltétel érvényre jutását az országgyűlésről hozott, 1608. évi koronázás utáni 1. törvénycikkhez kapcsolja, mely jogforrás kétségtelenül két részre bontja a nemességet, melynek felső része, ekkor már szerinte az örökletesen kapott címek alapján különböztette meg magát az alsóbbtól. Ezt a koncepciót az újabb kutatás néhány ponton módosította, de alapvetően elfogadta az 1608-as dátumot, mint az „új típusú” főnemesség megszületésének dátumát. Alaposabban megvizsgálva az 1608 utáni fejleményeket úgy tűnik, ez nem volt így. A bárói, vagy grófi címet nem viselő, de a bárókéval azonos megszólításban részesülő „magnificusok” szintén személyesen jelenhettek meg az országgyűléseken. A főnemesség, mint örökletes bárói, vagy

grófi címet viselők csoportjának kialakulása inkább a 17. század végéhez köthető, amikor is az addig csak magnificusként számon tartott családok is részesülnek rangemelésben.

A 16-17. század tehát nemcsak a politikatörténet, hanem a címertan és a társadalomtörténet tekintetében is, sajátos, részben átmeneti időszak. A dolgozat egyik kérdése éppen az, milyen párhuzamosságok figyelhetők meg a főnemesség fent leírt formálódása és a címerek változásai, módosulása között.

A kutatás során lehetőség szerint feltárássra került a szakirodalom által nagyrészt feltérképezett diplomatikai anyag és a szinte kutatatlan pecsétanyag. Ez utóbbi elsősorban a levelezések irategységei révén vizsgálhatóak jól, mivel adott esetben nagy számban maradtak fenn valamely személytől pecsétlenyomatok. Azon esetekben, ahol ezen forráscsoportok nem elegendőek, úgy másokat is bevontunk, igaz nem feltétlen érvénnyel, annak igazolására.

A dolgozat felépítése, módszere

A Bevezetőben írottak alapján az alábbiakban azon családok címerváltozatait tekintem át elsősorban a diplomák és a pecsétes anyag alapján, melyek 1526 és 1690 között rangemelésben részesültek és a királyi Magyarország arisztokráciájának lettek a tagjai. Mivel elsősorban a magyar viszonyokat mutatom be, ezért az indigena családok nem képezik a vizsgálat tárgyát. Ugyanígy más összefüggéseket, reprezentációs igényeket, hagyományokat kell figyelembe venni az erdélyi fejedelmek és Thököly fejedelemsége címerhasználatában, mivel a fejedelmi személyek nem elsősorban a társadalmi csoporthoz tartoznak, ugyanakkor nem is mindannyiuk családja kapott örökletes főnemesi címet Magyarországon. A rangemeléshez kapcsolt megszorítás miatt a középkori eredetű grófi címmel bíró horvát családokat sem tárgyalom e körben.

A főnemesi családok esetében az elsődleges kérdés, hogy változott-e a család címere a rangemeléskor, volt-e heraldikai jele a rangemelésnek? Éppen ezért elsősorban, és csaknem kizárólagosan a főrendű ágat, ágakat vizsgálom, lehetőleg tekintettel a család legrégibb címerére és a korszak végén viseltre.

A címerek bemutatása előtt röviden vázolom a család, illetve főnemesi ága, ágai történetét elsősorban a főrendek közé jutása és ott betöltött szerepe szempontjából. Mivel részletes kutatások alapján írott családtörténetek szétfeszítenék a munka kereteit, ezért elsősorban a szakirodalom és a legkönnyebben hozzáférhető források alapján dolgoztam. Inkább csak a pályáiv vázolására volt így mód, olykor a szakirodalom ellentmondásainak feloldására sem, de arra egy másik, ennél nagyobb lélegzetvételű munka vállalkozhat csak.

A Bevezetőben írottak alapján a diplomatikai források mellett elsősorban a címeres pecsétet használtam forrásként, melyek legnagyobb és legösszefüggőbb egységeket a levelezések irategységeiben képezik. Ez nem jelenti a téma teljes lefedését, viszont kellő alapot ad általánosabb következtetések levonására.

A címerek áttekintése előtt vázolom a család történetét elsősorban a főnemességbe való kerülése folyamatát, és leszármazásának fő vonalait.

A dolgozat eredményei

A rangemelések és uralkodói címerváltoztatások egybeesését illetően az figyelhető meg, hogy a 16. században, valamint a 17. század elején – kivétel az első 1526 utáni bárói címadoományozást, a Nyáryakét 1535-ből – a rangemelés nem járt együtt

címeradományozással, amennyiben az újdonsült báró mégis kapott ilyet, az külön oklevélben a cím elnyerését megelőzően, vagy inkább azt követően történt. A 17. század végére viszont mondhatni kötelezővé vált a bővítés. Ennek formáit a címerváltoztatások heraldikai tartalmának vizsgálata alapján határozhatjuk meg.

A változtatások tartalmát szemügyre véve úgy tűnik leginkább a birodalom, és ezáltal a Habsburg ház jelképeként azonosított kétfejű fekete sas, vagy annak részei dominálnak.

A magyar gyakorlatban ugyanakkor az is kérdéses, hogy mit is tekintünk, illetve tekintettek egykorúan birodalmi sasnak. Az Erdődy címerben szereplő egyfejű sasmadárról a szöveg azt jegyzi meg, hogy az kétfejűen a birodalom címerállata, ebből tehát az következne, hogy nem azt kapták a címerükbe az Erdődyek. Mivel Miksa 1565-ben már német-római császár volt, adományozhatta a kétfejű sást, nem lehet szó az egyfejű sas, mint német királyi jelkép adományozásáról. Viszont mint a család címerének bemutatásánál látható volt a madarat Erdődy Péter már az uralkodói adomány előtt felvette címerébe, tehát itt az egykorú magyarországi látásmód és köztudat játszik elsősorban szerepet. 1597-ben a Rákóczi Zsigmondnak adott címerbővítés már egyértelműen birodalmi sasról beszél, ám a család címerében a madár közismerten egyfejű maradt. 1606-ben pedig Thurzó György a fent idézettek szerint olyan madarat kért címerébe, amilyen az Erdődyeknek van, így került a szív pajzsba a kétfejű sas. Ennek fényében a koronás, vagy koronátlan, egyfejű, vagy kétfejű fekete sas címerbe való felvétele mindig felveti annak a lehetőségét, hogy az uralkodói címerállat mivoltában szerepel a címerben. Az oklevélszövegek egyre sematikusabbak lesznek a korszak vége felé, egyre ritkábban magyarázzák meg a címerképek jelentését, azonban ez is erősítheti a fekete sasmadárra vonatkozó feltételezésünket. Ugyanakkor figyelembe kell venni azt is, hogy az uralkodó kegyként leginkább saját jelképét adományozhatta. A korszak elején a fekete sas előfordul sasszárnyként (gersei Pethő), egyfejűként (Erdődy, Rákóczi), kétfejűként felosztva (Pongrácz), később, jellemzően az 1660-as években és azt követően főleg sisakdíszben (pl. Balassa, Szunyogh, Szenthe, Makár, Bihary), és kétfejűen szív pajzsban (Thurzó, Thököly), vagy a sisakon (Orsich). Nagyon valószínű, hogy az uralkodóház iránti hűség kifejezésének és egyfajta biztosításának volt ez a módja.

Várhatóan a másik nagy csoportja a bővítéseknek a családi címerek egyesítése. Ez esetben a családfák tisztázatlanságai miatt pusztán a címerkép alapján nem mindig dönthető el, hogy honnan is származik az új címer, de mindenképpen erről van szó az Istvánffy, a Draskovich, Nattl, jelentős részben az Esterházy hercegi, vagy vélelmezhetően a Nyáry családok esetében. Ilyenkor a nőági címer a kevésbé előkelő helyre kerül.

Számos változat megjelenésének okai azonban még mindig nem tisztázhatók, de azokban minden bizonnyal jelentős szerepe volt az egyéni fantáziának, a címer előkelőbbé tételének.

A változtatásokban ugyanakkor sajátos tendencia mutatkozik, gyakorlatilag eltűnik az a módosítás, amely csak a címerképet bővíti valamilyen új elemmel, mint például a Nyáryak bárói diplomája. A bővítés leginkább pajzsosztással, és, vagy sisakok pajzsra helyezésével történik. A 17. század közepén, illetve második felében érdekes tendencia mutatkozik ebben. Míg egyes személyek már bárói címnyerésükkor négyelt, vagy négyelt és szív pajzsos, két, sőt háromsisakos címereket kapnak (pl. Bihary, Nagy, Makár, Orsich), addig másoknál érintetlen marad a címerpajzs, és csak a sisakon, sisakokon jelenik meg új dísz (Bossányi, Balassa, Szenthe, Szunyogh, Ráttkay, Újfaluassy).

Ez egyfajta konzervativizmusra utal, aminek mibenlétét nagyon nehéz megragadni. A korábbi heraldikai irodalom – főleg Csoma József – próbálta hangsúlyozni a nemzeti címerek hosszú állandóságát, változatlanságát, ami feltételez egyfajta hagyományt. Csakhogy egyfelől

ez még azon nemzetségek esetében sem igaz minden családra, melyeknek középkori címere rekonstruálható: a Gutkeled nem esetében a deregnyői Daróczy, a Hont-Pázmány nemzetségnél pedig talán a Pázmány család a példa erre. Másfelől egyes családok címere az idők folyamán spontán változáson ment keresztül, amely alól a nemzetségi címerek sem kivételek mint azt legjobban a Forgách család címere mutatja.

Ezzel el is érkeztünk a hivatalos változtatásoktól a nem uralkodói rendelettel történőkre, a címerkép folyamatos átértelmezéséhez, amit már a korábbi szakirodalom is előszeretettel tárgyalt az említett Forgách, vagy Wesselényi családok esetében, de ide sorolhatjuk a Perényieket is. Mindhárom család címere megváltozott korszakunkban, annak ellenére, hogy mindegyikről állítottak ki korábban címeres okiratot, melybe a címer képe is befestésre került. Az ízlés, vagy a tudattartalmak változása viszont kétségtelenül erősebb volt. Azért is lehettek ezek a címerek jobban kiteve ilyen hatásoknak, mert címerképeik olyan fantáziaalakok voltak, melyek erősen kötődnek egy adott korszak kultúrájához.

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezzel ellentétes folyamatok is megfigyelhetők, egyes címerképek ugyanis éppen, hogy egyértelműsödtek. Ábrázolásuk határozott és végleges formát vett fel, ami megkönnyítette azonosításukat, erre legmarkánsabb példa a Károlyiak karvalya, de ide lehet sorolni a Dessewffy címer sasát, vagy a Rákóczi címer madarát.

Az önkényes változások néhány, egészen szembeszökő esetét a szakirodalom már feldolgozta.

A változtatásoknak még egy határozottan kitapintható, bár nem túl gyakori motivációja van. Mint azt már középkori, de kora újkori példák is igazolta a kutatás előfordul, hogy egy család egyes ágai felveszik a másik új címerét, változatát. Ennek legjobb, királyi adományokkal illusztrált példája a gersei Pethő családé, ahol a hasonlóságok és egyezések mellett az eltérések is figyelemre méltóak. De ezzel a jelenséggel találkozni a Majthényiak, és talán a Bossányiak és Újfaluusiak esetében is. Ezek szerint a családok ágai nem annyira a különbözőséget, mint inkább a hasonlóságot emelték ki címerükben.

Meg kell jegyezni, hogy a grófi cím területi vonatkozásai mintegy megkívánnák a territórium jelvénynek, címerének a grófi család pajzsába való emelését, amint azt uralkodói címerek analógiájára számos nyugati példa mutatja. Magyarországon a kora újkorban ilyen nem történt. Ennek csak észben oka a sokszor hangoztatott hanyatlás, és általában az „aheraldikus” tulajdonságai a magyarországi címerhasználatnak. A legvalószínűbben arról van szó, hogy a grófi cím valamely uradalomhoz való kötése tényleg csak formalitásnak számított, de ha mégsem, akkor vagy nem volt az adott területi egységnek saját címere (ez a korban még a megyék esetében sem ritka), vagy nem tartották szükségesnek felvenni azt..

Egyetlenegy eset mégis van, az Erdődyké. Az ő grófi címerükben – mint láttuk – a címerpajzs második és harmadik mezeje Szlavónia címeréből került a családi címerbe, de a sisakdíszek közül a zászlós kopját is alaki kapcsolatba lehet hozni a báni insigniákkal. Az Erdődyek esete ugyanakkor azt erősíti, hogy a kommunális, vagy territoriális címerhasználat fejlettsége elmaradt a nemesi mögött, hiszen csak egy ilyen jelentős területnek volt, „felvehető” címere.

Elméleti síkon mégis az a legfontosabb megfigyelés, hogy a rangoknak, címeknek semmilyen rendszerszerű tükröződése nem figyelhető meg a címereken, illetve címerváltoztatásokban. Semmi nem utal arra, hogy a pajzskoronákkal való rangjelölés formája hamarabb alakult volna ki, mint azt a kutatás eddig is feltételezte (1712). Más módon sem mutatható ki szabályos összefüggés: szakirodalmi adatok alapján a pajzson található sisakok száma szolgálhatna ilyenre, de ennek semmi nyoma sincsen: a Thurzó, vagy a Thököly grófi címeren két sisak található, szemben az Erdődyek korábbi három sisakjával, de három sisakot

helyeztek a 17. század második felében a Nagy, Makár stb családok csupán bárói címerpajzsára, és közel egy időben ezzel csupán egyet a Balassák egyik ágának grófi címerére. Ez pedig értelmezésünkben arra utal, hogy tényleg nem voltak szilárdak még a főnemesség „alaki” formái, különösen nem 1608 óta: az eltelt idő minden bizonnyal felszínre hozott volna valamilyen heraldikai jelzésmódot, mint, ahogyan az – nyugati mintára – a 18. század elején ténylegesen kialakult.

Eötvös Loránd Universität Philosophische Fakultät
Geschichtswissenschaftliche PhD-Schule

István Csízi

Wappenänderungen der ungarischen Hochadligen Familien im 16-17
Jahrhunderten

Thesen

2012

I.

Der Gebrauch der Wappenbenutzung zeigt, dass schon früh die Varianten der Familienwappen auftauchten, die in bestimmten Fällen ein reguläre System bildeten. Im Hinblick darauf, dass die Wappen sich erst in West-Europa entstanden, und in vielen seinen Aspekten (vorwiegend wegen der Wirkung der Ritterkultur) unterscheiden sich vom ungarischen Gebrauch.

Im Bezug auf das Thema der Wappenveränderung verwendet die Fachliteratur der Begriffe des Wappenbruches und der Wappenvariante. Die grundlegende west-europische Fachliteratur dient relativ viele Informationen über die Wappenbrüche. Nach ihrer Meinung erschien sich der Wappenbruch schon in frühen Periode der lebendigen Heraldik, am Ende des 12. Jahrhunderts. Der vorrangige Grund seiner Herausbildung war, dass der Wappen nur in dem Fall sein Funktion erfüllt hat, wenn er den tragenden Person eindeutig gekennzeichnet hat, und keine Möglichkeit zum Versehen gab.

Ganz streng betrachtet: die Einheit der Wappen wurde schon in der zweiten Generation problematisch. In manchen Territorien erfüllte das Kleinod eine Rolle als Differenzzeichen, und das Zeichen auf dem Wappenschild war auch allgemein verbreitet.

Der Wappenbruch entwickelte sich hauptsächlich in West- und Nordwest-Europa, (Frankreich, Niederlande) in der Gegend des Mittelmeer's kommt er selten vor. Von dem 15. Jahrhundert verwurzelte sich nur nördlich, und in deutschen Gebieten in einem weniger herausgearbeiteten Form. Seiner Benutzung hatte auch gesellschaftliche Aspekte: nur die "Kämpfer" haben sie benutzt, die Frauen und die Geistlichen haben den Wappen ihres Vaters nicht geändert.

Die Veränderung und Änderung der Wappen und die Erscheinung verschiedenen Variationen lassen sich auch im ungarischen Gebrauch bemerken. Aber ihre Beschreibung und Interpretation ist in der Fachliteratur nicht einheitlich.

Angesichts des ungarischen Gebrauchs, in der Erforschung der Wappenvariationen wird genau das Element der Bestimmung des Wappens – oft als selbstverständliches gemeint - als Axiom betrachtet, dass der Wappen ein permanentes Zeichen der Besitzer ist, und nur in bestimmten Fälle endgültig und mit landesherrlichen Gabe geändert sein kann. Diese theoretische Annäherung beschreibt in der Tat viele Fälle nicht.

Trotzdem hatte das Thema bis der Monographie Iván Bertényi's über den mittelalterlichen Wappenvariationen keiner Werk erörtert, obwohl das Problem die Forschung in vielen Hinsichten betroffen hat.

Die Ursache dieser Dichotomie ist nämlich, dass die Handbücher der ungarischen Heraldik-Literatur haben sich diese Fragenkomplex nur auf theoretische Weise beschäftigt.

Typischerweise sind im Werk Oszkár Bárczay das Wort Wappenvariante und Wappenänderung nicht auffindbar. Mit dem Wappenbruch dagegen beschäftigt er über Seiten, und stellt schon am Anfang fest, dass er die Differenzierung der verschiedenen Linien der Familien dient.

Antal Áldásy beschäftigte sich auch mit diesem Thema, und hat Bárczay's Feststellungen eigentlich wiederholt, obwohl zu dieser Zeit über die Änderungen manchen Familienwappen schon viele Angaben und Studien entstand.

In seinem Familiengeschichtlichen Werk benutzt Iván Nagy das Wort "einige Variante" in den Texten, die zu den Wappenbilder entstanden sind. Bei der Beschreibungen verwickelt er sich nicht in die Spezifizierung der Varianten, aber die Formulierung verweist eindeutig darauf, dass für ihn das Wesen der Wappenvarianten bekannt war.

In den letzten zwei Jahrzehnten der 19. Jahrhundert - verdankt der Tätigkeit der ungarischen Heraldisch-Genealogischen Gesellschaft bzw. Turul - wurde die Forschung, die Publikation

und die Verarbeitung der Quellen mit heraldischen Merkmale angestiegen.

Die Veröffentlichungen der Ungarn betreffenden Hefte von A. Siebmacher, hatte die Problematik der Wappenvarianten aufgegriffen, weil er natürlicherweise das Geschlechtswappen und die Varianten die man bei der Rangerhebung bekam (oder andere offizielle Variante) mitgeteilt hat. Damit wurde Siebmacher's Werk die umfangreichste Arbeit der Wappenkunde geworden, die Wappenvarianten dargestellt hat.

Die Literatur der Wappenvarianten wurde mit den Studien über die Wappen einzelner Familien angereichert. Diese präsentiert vor allem die Entwicklung des Stammeszeichens, und stellt die Veränderung parallel mit der Familiengeschichte dar. Hervorragend ist das Werk von Csoma József über die mittelalterlichen ungarischen Stammeszeichen, was ein wissenschaftliches heraldisches Versuch des Zeitalters ist.

Das ist die Studie, in der sich der Autor eigentlich fast nur mit Wappenvarianten beschäftigt, weil es unvermeidbar war. Csoma geht nicht auf die Methodik und auf den Begriffsgebrauch ein, sein Ziel ist das Rekonstruieren des Wappens der Sippe. Er geht teilweise von der Behauptung aus, dass die Stammeszeichen im Laufe der Jahrhunderte im Wappen der abstammenden Familien sehr oft mit viel oder weniger Veränderung weiter gelebt haben. Trotz diesem fasst der Autor die Lehre der Versionen nicht zusammen, weil sein Ziel einerseits das Rekonstruieren des originalen Wappens war, und andererseits weil von ihm verwendete Methode – vor allem ihre zeitliche Erweiterung – und die genealogischen Forschungen im gegebenen Fall Kritik benötigt.

II.

Es gab kein Fallbeispiel für größeren Überblick im Bezug von früh Neuzeit, Monographien wurden aber von einigen Autoren insbesondere über Wappenvarianten veröffentlicht. (Rákóczi, Frangepán, Nádasdy, Pethő, Szapolyai).

Diese Werke stellen die Entwicklung des Wappens der einzelnen Familien mit der Hilfe der unterschiedlichen Quelle vor, die von ihnen ohne besondere methodische Lese ausgewählt wurden. Neulich präsentierte der slowakische Forscher, Frederik Federmayer die Wappenversionen der Familie Révay basierend auf königliche Urkunden, und auf den Siegelgebrauch von einigen Personen. Diese Art und Weise des Sortimentes ist gerecht im Bezug auf das Thema, weil die tatsächliche Wappendarstellung von verschiedenen Ursachen beeinflusst wurde, wie zB: von künstlichen, architektonischen Konzeptionen, und von fehlenden Kenntnissen. Dadurch konnten ganz originale einmalige Varianten vorkommen.

Daneben konnte der konsequente Gebrauch des Wappens vorkommen, und dauerhafte Veränderung des Wappens der Familie, was sich an königlichen Gaben knüpfen kann. Es ist fragwürdig, ob diese letztere solches System gebildet haben, was ähnlich zum Wappenbruch in West-Europa ist, oder kann man in der untersuchten Epoche „nur“ über Wappenvariante sprechen.

Diese Fragen zu beantworten kann man nur mit der Übersicht der königlichen Siegel, und mit dem Überblick der königlichen Spendebrief annähern, weil es zum zahlreichsten Quelletyp gehört, dessen Gültigkeit der Gebrauch betätigt.

Die Epoche zwischen 1526-1690 ist das Zeitalter der Gliederung von den Adeligen, und der Gestaltung von dem Oberschicht der Adeligen in Ungarn. Diese Zeitpoche wurde bis heute in der Wappenkunde anhand den Feststellungen von Csoma József charakterisiert. Anhand dieser Feststellungen erfolgt nach der Epoche der lebendigen Heraldik im 17. Jahrhundert zuerst langsamer, dann bedeutender Niedergang in unserem Heimat. Diese unterstützt er vor allem mit der Beschaffenheit beim Gebrauch des Siegels. Es kommt oft bei den Adeligen vor, dass jemand nicht mit seinem Siegel sigilliert, auf vielen Siegel ist nur Emblem zu sehen,

Rangkronen kommen vor, und werden modisch. Er meint, diese Erscheinungen weisen darauf hin, dass sich die Adeligen für ihr Wappen nicht interessieren. Ein Charakterzug des Zeitalters ist, dass die niedere Gesellschaftsschicht der Adeligen im Bezug der zunehmenden Wappengabe wächst, und die Aristokratie eine umgegrenzte Form bekam, und die obere Gesellschaftsschicht separierte sich. Dieser Vorgang verläuft parallel mit der Ausbreitung und Festigung der Titulus der Aristokratie.

Das Werk über die unvergängliche Aristokratie von Schiller Bódog stellte die Herausbildung der entscheidende Struktur dar (die Abgliederung und Festigung von der Aristokratie von früh Neuzeit bis zum 20. Jahrhundert). Dieses Werk ist der einzelne seriöser Vorläufer der späteren historischen Monographien. Schiller definierte den Begriff von der unvergänglichen Aristokratie mit zwei Merkmalen (finanzielles und formelles Merkmal).

Das finanzielle Merkmal bedeutet privilegiertes Recht (das Recht der persönlichen Teilnahme im Parlament), das formelles Merkmal ist weitervererbtes Zubehör bzw. Bedienung (Anhaben des erblichen Ranges). Der Rechtshistoriker Autor verknüpft den Durchbruch der ersten Bedienung mit dem I. Artikel im Jahre 1608 über den Landtag, der die Adeligen auf zwei Teile teilt, deren Oberschicht sich selbst anhand der unvergänglichen Rängen von dem unteren Schicht unterschied.

Dieses Konzept wurde anhand der neuen Forschungen bei einigen Punkten modifiziert, aber es wurde prinzipiell das Jahr 1608 anerkannt, als Geburtsdatum von der neuen Aristokratie. Nach der gründlichen Untersuchung der Geschichte nach 1608, war das damals nicht so. Die Magnifici, die keine Baron oder Grafen waren nur als ähnlich, wie die Baron angeredet waren, konnten auf den Landtagen persönlich auftreten. Die Herausbildung der Aristokratie, als Gesellschaftsgruppe mit gräflichem und freiherrlichem Rang war lieber am Ende des 17. Jahrhunderts, als die Familien mit dem Titel Magnifici Rangerhebung bekamen.

In dieser Zeit hat sich auch die Aristokratie umgewandelt: es gab neue Erscheinungen im Bezug von der Gabe und der Personen von Begabten. Neben berühmten Familien (z.B: Ghillányi, Mednyánszky), und ihren Seitenlinien (Esterházy, Forgách) kommen südslawische Militärfamilien (Kroaten) in den Vordergrund (Orsich, Makár, Fábiánkovics, Nagy). Es kommt auch vor, dass Adelgebürger (Nattl) und ausländischer Diplomat (Benedik) ungarischen aristokratischen Rang bekommt. Es bedeutete aber Neuigkeit, wie schnell diese Familien und Personen aufgekommen sind, Johann Franz von Orsich bekam nach sieben Jahren den Barontitel, Brankovics György erreichte den Grafrang nach fünf Jahren. Diese Erscheinung können wir auch als Verwässerung der Aristokratie interpretieren, besonders, wenn wir das auch berücksichtigen, dass eine bürokratische Aristokratie im 18. Jahrhundert herausgebildet wurde. (Fábiánkovics, Szunyogh). In dieser Epoche hatte der Habsburger Hof größere Rolle als früher bei der Gestaltung der Ranggabe. Aber anhand einiger Dokumenten sollen wir Eszterházy Pál den zweitwichtigsten Faktor betrachten, der mindestens bei drei Ranggabe tätig war.

Das 16-17. Jahrhundert ist nicht nur in der Politikgeschichte sondern auch in der Wappenkunde und in der Sozialgeschichte eine eigenartige Epoche, teilweise ein Übergangsperiode. Die Frage dieser Studie ist: welche Parallelen unter der eben detaillierten Gliederung von den Adeligen und der Wappenänderungen sichtbar sind. Während der Forschung wurde das durch die Fachliteratur grossenteils aufgearbeitete diplomatische Material, und die fast unerforschte Siegelmaterial auch aufgedeckt. Dies letztere lässt sich in erster Linie durch die Akteneinheiten der Korrespondenz untersuchen, weil gegebenenfalls in grossen Zahl Siegelabdrücke von einigen Personen bestehenblieben. In der Fällen, wo diese Quellen nicht genügend waren, haben wir andere auch einbezogen, aber nicht mit unfehlbaren Geltung.

III.

Diese Studie stellt die Wappenvariationen der zwischen 1526-1690 Baron oder Graf gewordene Familien dar, und die erste identifizierbare Wappen und deren Änderungen - vorwiegend in königlichen Urkunden und im Siegelmateral. Durch diese Forschung ist in der meisten Fälle gelungen die Entwicklung der Familienwappen, die typische Formen ihrer Benutzung, und ihre Änderungen skizzieren.

Auf theoretischen Ebene ist am wichtigsten, dass es keine systematische Spiegelungen der Ränge und Titel im Wappenzeichen und in der Wappenänderungen auffindbar ist. Es deutet nichts darauf, dass sich die Form des Rangzeichens mit Schildkronen früher herausgebildet wurde, wie es die Forschung insoweit festgestellt hat (1712).

Eine regelrechte Zusammenhang kann auf andere Weise auch nicht nachweisen werden: nach der Angaben der Fachliteratur die Zahl der Helme auf dem Schild kann darauf weisen, aber solche Spur gibts nicht: auf den Wappen der Thurzó, oder Graf Thököly gibt es zwei Helme, gegenüber die frühere drei des Erdödy's. Aber im zweiten Teil des 17. Jahrhunderts wurde auch drei Helme auf den freiherrlichen Wappenschild der Familie Nagy, Makár usw., und nur ein auf den gräflichen Wappen der Familien Balassa gesetzt.

Unsere Interpretation weist darauf hin, dass die "figürliche" Formen der Hochadeligen damals noch nicht kristallisiert worden, besonders nicht seit 1608: die vergangene Zeit hätte bestimmt irgendwelche heraldische Zeichensmethode hervorgebracht, wie es - nach westlichen Muster - am Anfang des 18. Jahrhunderts wahrhaftig gebildet ist.

Einerseits ist betreffs des Zusammentreffens der Rangerhebungen und Wappenänderungen durch den Landesherr bemerkbar, dass in dem 16. und am Anfang des 17. Jahrhunderts – mit der Ausnahme der ersten landesherrlichen Wappengabe nach dem Jahr 1526, des Nyáry's aus dem Jahr 1535 - war die Rangerhebung mit der Wappengabe nicht verbunden. Wenn der neue Baron trotzdem ein Wappen bekommen hat, geschah es in einer anderen Urkunde, vor dem Erhalten des Titels oder vielmehr danach. Bis Ende des 17. Jahrhundert wurde die Erweiterung sozusagen vorgeschrieben.

Deren Formen können wir anhand der Erforschung des heraldischen Inhalts der Wappenänderungen feststellen.

Anscheinend gehört es nicht zu unserem Thema, doch muss man über die Familien auch reden, die nicht geändert haben. Der früheren fachliterarischen Einstellungen gegenüber sind sie nicht immer Familien mit alten, mittelalterlichen Ursprung, aber fast in jedem Fall spielen eine bedeutende Rolle (Balassa, Batthyány, Csáky, Forgách, Nádasdy, Pálffy).

Sie hätten Potenzial und Anspuch auf die Änderung, das Wappen "repräsentativer" zu formen, trotzdem haben mit der Möglichkeit nicht gelebt.